

lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf

5. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології. навчальний посіб. – К.: Вид. центр «Просвіта», пошуково-видавниче агентство «Книга пам'яті України», 2000. – 368 с.

6. Поніманська Т. І. Гуманістична спрямованість інноваційної педагогічної діяльності / Т. І. Поніманська // Педагогічний вісник. – 2002. – № 1. – С. 7.

7. Професія вчителя у світовому освітньому просторі: статистичні характеристики / Електронний ресурс. -- Режим доступу: <http://osvita.ua/school/manage/cadre/973/>

Psychological and management conditions of educational innovations efficiency are analyzed in the article. It is shown that efficient organization of innovations depends on the development of its innovational potential, proficient competency of teachers in research work, providing scientific-methodological and logistic support of innovations, attraction of public relations.

Key words: *pedagogical innovation, educational innovation, innovational potential, management, conditions, innovational efficiency.*

УДК 059.9.01

І. І. Ягіяєв, Є. М. Осін, Т. О. Гордєєва

РОСІЙСЬКОМОВНА АДАПТАЦІЯ МЕТОДИКИ ЗАДОВОЛЕНOSTІ БАЗОВИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОТРЕБ НА УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ ВИБІРЦІ

Теорія самодетермінації особистості є одним із широко розповсюджених та популярних в зарубіжній науці підходів до вивчення мотивації. Враховуючи значення теорії самодетермінації в світовій психології, адаптація її опитувальників іншими мовами представляється важливою та актуальною. З огляду на ці міркування, метою статті був опис результатів процедури адаптації методики задоволеності базових потреб у стосунках. Отримані результати свідчать про те, що російськомовна версія шкали задоволеності базових потреб у стосунках є достатньо надійним та валідним інструментом для застосування в дослідженнях, що спираються на теорію самодетермінації Е. Десі та Р. Райана на українській та російській вибірках. Важливим є також переклад методики та її адаптація українською мовою, і проведення крос-культурних досліджень із застосуванням цієї методики.

Ключові слова: теорія самодетермінації, базові потреби, мотивація, міжособистісні стосунки.

Теорія самодетермінації особистості є одним із широко розповсюджених та популярних в зарубіжній науці підходів до вивчення мотивації. Вона є плодом наукового співробітництва дослідників з Рочестерського університету Е. Десі та Р. Райана, їх учнів та колег. Поступово теорія самодетермінації набуває характеру макротеорії людської особистості та мотивації [4].

Теорія самодетермінації передбачає, що більшість людей за природою активні та вільні, допитливі та зацікавлені, сповнені життєвих сил і активні в досягненні успіху. Тим не менше, люди також можуть бути відчуженими і механізованими, пасивними та незадоволеними. Теорія самодетермінації описує ці розбіжності в термінах типів мотивації, які є результатом зв'язку вродженої людської активної природи та соціального середовища, який і підтримує цю природу, і вступає з нею в протиріччя.

Самодетермінацією, або автономією, називається здатність обирати і мати вибір, на відміну від автоматичних рефлекторних реакцій. Це гнучкість людини, можливість ефективної взаємодії з середовищем. При цьому автономія є результатом інтерналізації мотивації. Емпіричними критеріями самодетермінації є такі її прояви як спонтанність, креативність, перевага психолінгвістичних індикаторів «хочу» над «повинен». Автономія, таким чином, передбачає авторство власних дій, виходячи із цінностей, притаманних власному Я. Автономія особистості відрізняється як від сліпої покори, так і від демонстративного нонконформізму – свобода означає як можливість протистояти суспільній думці та діяльності, так і можливість прийняти їх в залежності від їх співвідношення з цінностями особистості. В межах теорії самодетермінації розрізняють реактивну автономію (просто неприйняття зовнішніх впливів, демонстративний нонконформізм) та рефлексивну автономію (яка передбачає можливість скористатися чужою порадою та думкою експерта, а не сліпо відкидати всі зовнішні впливи) [3]. Важливим елементом теорії самодетермінації є теорія трьох базових психологічних потреб – в автономії, компетентності та зв'язності з іншими людьми. Ці потреби вбачаються настільки ж необхідними та вродженими, наскільки це можна сказати про потреби тілесні, а їх задоволення є необхідною умовою для щастя.

Потреба в **автономії** (autonomy) передбачає важливість для особистості наявності вибору та самодетермінації. Це – універсальна потреба відчувати себе діячем, ініціатором, суб'єктом, причиною власного життя. Потреба в автономії є центральною в теорії самодетермінації.

Потреба в компетентності (competence) є прагненням бути ефективним, мати можливість вправлятися із складнощами та викликами середовища.

Потреба в зв'язності з іншими (relatedness) означає бажання мати надійний зв'язок зі значущими людьми, які розуміють і приймають людину такою, якою вона є.

Задоволення цих потреб є критично важливим для забезпечення психічного здоров'я та соціальної адаптації індивідів, інтерналізації ними культурних практик. Фрустрація всіх або навіть однієї з цих потреб призводить до зниження благополуччя та зменшення ефективності діяльності. Розробка конструкту автономії є оригінальним і надзвичайно важливим внеском теорії самодетермінації в психологію особистості та мотивації.

Серед базових психологічних потреб саме потреба в автономії викликає найбільші дискусії. Пов'язані вони в першу чергу із твердженнями представників теорії самодетермінації щодо культурної універсальності даної потреби, її важливості як для представників індивідуалістичних, так колективістських спільнот. Низка емпіричних досліджень показала, що для представників колективістських культур не характерна свобода від соціальних очікувань, а вірність групі призводить до більшого задоволення, ніж автономія в сенсі відсутності будь-яких зовнішніх впливів. За умови прийняття автономії як універсальної психологічної потреби варто чітко вирізнити її з-поміж таких конструктів, як індивідуалізм, незалежність та роздільність [2, с. 97-98]. Універсальність висновків теорії самодетермінації є запорукою адекватності її застосування до представників різних культур.

Теорія потреб в теорії самодетермінації отримала додаткову незалежну підтримку з боку К. Шелдона зі співавторами, які порівнювали важливість 10 потреб-кандидатів на те, щоб вважатися базовими. На основі їх емпіричного дослідження було зроблено висновок, що «Велика трійка» мотивацій теорії самодетермінації може стати основою для побудови загальної типології мотивацій, як «Велика п'ятірка» стала основою для об'єднання в межах психології особистісних рис [5, с. 336].

Теоретики самодетермінації створили низку опитувальників, метою яких є вимірювання ступеню задоволеності базових потреб в різноманітних сферах життя: роботі, освіті, спортивних вправах, терапії, релігії тощо. Враховуючи значення теорії самодетермінації в світовій психології, адаптація її опитувальників іншими мовами представляється важливою та актуальною. З огляду на ці міркування, метою статті є опис результатів процедури адаптації методики задоволеності базових потреб у стосунках. Стимульний матеріал та ключі опитувальника були взяті з офіційного сайту теорії самодетермінації особистості [1].

Адаптація опитувальника. Вибірка. У вибірку потрапили добровольці, користувачі Інтернету, що брали участь в анонімному

дослідження релігійності, атеїзму та психологічного благополуччя. Кількість досліджуваних складала 477 осіб, із них 43,4% чоловіків та 56,6% жінок у віці від 17 до 67 років (середній вік – 26,4 роки). 50,5% склали жителі України, 43% – Російської Федерації, 6,5% проживали в інших країнах.

Інструменти. Підготовлений переклад опитувальника базових психологічних потреб був скорегований групою психологів-білінгвів. Було застосована російськомовна версія з 7-бальною шкалою відповідей. Для оцінки валідності отриманої шкали базових психологічних потреб ми застосували наступні індикатори благополуччя особистості: шкали психологічного благополуччя К. Ріфф (російськомовна адаптація Т. Д. Шевеленкової і П. П. Фесенко [10]), шкала задоволеності життям Е. Дінера (російськомовна адаптація Є. М. Осіна та Д. О. Леонтєва [8]), а також шкали позитивного та негативного афекту PANAS (російськомовна адаптація Є. М. Осіна [7]).

Результати. На першому етапі за допомогою конфірматорного факторного аналізу перевірялася структурна валідність методики. Процедура структурної валідації відповідала процедурі валідації шкал базових психологічних потреб на роботі [9], застосовувався пакет Mplus 7.3 з робастними статистиками, стійкими до відхилень від нормального розподілу (MLM). В якості теоретичної моделі виступав ключ до опитувальника, запропонований авторами оригінальної методики.

Таблиця 1.

Показники відповідності моделей конфірматорного факторного аналізу на загальній вибірці (N=477)

Модель	χ^2 (df), p	CFI	RMSEA (90% CI)
1. 3 фактори теор.	633,64 (186), p<0,001	0,794	0,071 (0,065-0,077)
2. 2 фактори теор.	631,49 (188), p<0,001	0,796	0,070 (0,064-0,076)
3. Біфакторна теор.	400,12 (165), p<0,001	0,892	0,055 (0,048-0,061)
4. Біфакторна модиф.	365,17 (164), p<0,001	0,907	0,051 (0,044-0,058)
5. Біфакторна модиф.	295,26 (161), p<0,001	0,938	0,042 (0,034-0,049)

Модель 1 з трьома факторами базових потреб показала незадовільну відповідність даним (див. табл. 1); аналогічний результат отриманий для двохфакторної моделі 2, в якій були виокремлені фактори задоволення та фрустрації базових потреб. Суттєво кращі показники відповідності даним були отримані з використанням біфакторної моделі 3, в якій три фактори, що відповідають базовим психологічним потребам, корелювали, а два фактори, що відповідають направленості тверджень, не корелювали. Ця модель була прийнята за основу; далі проводилося її доопрацювання на основі аналізу індексів модифікації окремо на українській та російській вибірках.

На основі аналізу навантажень тверджень і індексів модифікації і модель було внесено зміни. По-перше, вводилося навантаження твердження 14 («Люди, с которыми я общаюсь каждый день, обычно считаются с моими чувствами») на фактор потреби в зв'язності, після чого його навантаження на фактор потреби в автономії виявилось статистично недостовірним і було виключено з моделі. По-друге, вводилося навантаження твердження 15 («В жизни у меня не так уж много возможностей показать, на что я действительно способен(на)») на фактор потреби в автономії. Примітним є те, що при роздільному аналізі по вибіркам на вибірці жителів Російської Федерації навантаження цього твердження було більш вираженим на фактор компетентності, а на вибірці жителів України – навпаки, на фактор автономії. Це розрізнення може свідчити про різницю соціальних умов життя або культурні розрізнення. Отримана модель 4 з подвійним навантаженням твердження 15 показала прийнятну відповідність даним на загальній вибірці. Індекси модифікацій, що залишилися, стосувалися коваріацій помилок вимірювання для пар тверджень, які входили в одні й ті самі шкали та мали схожі формулювання (2 і 9, 7 і 16, 4 і 11). Додавання цих параметрів в модель призвело до підвищення показників відповідності.

На другому етапі перевірялася внутрішня узгодженість шкал методики відповідно до розробленої моделі вимірювання. Показники альфа-коефіцієнту Кронбаха на загальній вибірці склали 0,77 для шкали автономії (7 тверджень), 0,71 для шкали компетентності (6 тверджень) та 0,79 для шкали зв'язності (9 тверджень). Надійність та описові статистики для України та Росії наведені в табл. 2. Показники свідчать про невеликі, але статистично достовірні розрізнення в задоволеності потреб в автономії та зв'язності між досліджуваними, що проживають в двох країнах. Гендерні розрізнення також були слабкими і виявилися достовірними лише в шкалі зв'язності (вища задоволеність у жінок: $d=0,29$, $p<0,01$). При контролі змінних гендеру та віку в регресійній моделі розрізнення між країнами збереглися та виявилися більш вираженими, ніж гендерні, що свідчить про важливість розробки окремих норм для України і Росії.

Таблиця 2.

Надійність та описові статистики шкал базових потреб в 2 країнах

Шкала	Україна (N=241)		Росія (N=205)		Розрізнення	
	α	M (SD)	α	M (SD)	t (444)	D
Автономія	0,74	5,04 (0,83)	0,80	4,85 (0,92)	2,38*	0,23
Компетентність	0,69	4,73 (0,85)	0,74	4,61 (0,91)	1,41	0,13
Зв'язність	0,77	5,08 (0,76)	0,82	4,84 (0,84)	3,16**	0,30

Примітка: *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

На третьому етапі вивчалися кореляційні зв'язки показників задоволеності потреб з показниками суб'єктивного та психологічного благополуччя. Всі три шкали методики задоволеності базових потреб у стосунках виявилися значущими предикторами всіх показників благополуччя. Таблиця 3 містить показники кореляцій задоволеності базових потреб зі змінними благополуччя особистості.

Таблиця 3.

Кореляційні зв'язки показників задоволеності базових потреб з показниками шкал суб'єктивного та психологічного благополуччя (N=477)

	Автономія	Компетентність	Зв'язність
Позитивні стосунки	0,49***	0,47***	0,79***
Автономія	0,46***	0,36***	0,19***
Управління середовищем	0,63***	0,67***	0,54***
Особистісне зростання	0,34***	0,44***	0,35***
Цілі в житті	0,45***	0,66***	0,46***
Самоприйняття	0,60***	0,73***	0,53***
Задоволеність життям	0,48***	0,54***	0,49***
Позитивний афект	0,41***	0,55***	0,40***
Негативний афект	-0,40***	-0,42***	-0,38***

Примітка: *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Оскільки кореляції трьох базових потреб одне з одним були помірними (в діапазоні 0,53-0,57), це дозволяло застосовувати їх в якості предикторів в регресійному аналізі для вивчення дискримінантної валідності шкал. Всі три шкали виявилися значущими незалежними предикторами загальної задоволеності життям. Результати регресійного аналізу продемонстровано в таблиці 4.

Таблиця 4.

Результати регресійного аналізу (N=477).

Залежна змінна	R ²	Автономія, β	Компетентність, β	Зв'язність, β
Позитивні стосунки	0.63***	0.04	0.06	0.74***
Автономія	0.25***	0.45***	0.19***	-0.17**
Управління середовищем	0.55***	0.31***	0.41***	0.14**
Особистісне зростання	0.22***	0.08	0.33***	0.13*
Цілі в житті	0.45***	0.06	0.55***	0.13**
Самоприйняття	0.59***	0.23***	0.54***	0.11**
Задоволеність життям	0.37***	0.17**	0.33***	0.22***

Примітка: *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Тільки шкала зв'язності робила значущий внесок в передбачення показника позитивних стосунків за К. Ріфф. Зв'язок шкали автономії з

показниками автономії за К. Ріфф виявився найбільш вираженим, зв'язок показника компетентності зі шкалами управління середовищем, особистісного зростання та цілей в житті.

Теорія самодетермінації особистості є одним із широко розповсюджених та популярних в зарубіжній науці підходів до вивчення мотивації. Враховуючи значення теорії самодетермінації в світовій психології, адаптація її опитувальників іншими мовами є важливою та актуальною. З огляду на ці міркування, метою статті був опис результатів процедури адаптації методики задоволеності базових потреб у стосунках. Отримані результати свідчать про те, що російськомовна версія шкали задоволеності базових потреб у стосунках є достатньо надійним та валідним інструментом для застосування в дослідженнях, що спираються на теорію самодетермінації Е. Десі та Р. Райана на українській та російській вибірках. Важливим представляється також переклад методики та її адаптація українською мовою, і проведення крос-культурних досліджень із застосуванням даної методики.

Додаток

Методика удовлетворенности базовых психологических потребностей

Пожалуйста, внимательно прочитайте каждое утверждение, подумайте о том, как оно соотносится с Вашей жизнью и укажите, насколько оно верно применительно к Вам. Для каждого утверждения обведите одну из цифр, используя следующую шкалу:

1	2	3	4	5	6	7
Полностью не согласен	Не согласен	Скорее не согласен	Нечто среднее	Скорее согласен	Согласен	Полностью согласен
Я чувствую, что могу свободно решать, как прожить свою жизнь.					1 2 3 4 5 6 7	
Мне действительно нравятся люди, с которыми я общаюсь.					1 2 3 4 5 6 7	
Мне часто кажется, что я слишком мало знаю и умею.					1 2 3 4 5 6 7	
Я чувствую, что на меня давят в жизни.					1 2 3 4 5 6 7	
Знакомые говорят, что у меня хорошо получается то, чем я занимаюсь.					1 2 3 4 5 6 7	
Мне удаётся ладить с людьми, с которыми я общаюсь.					1 2 3 4 5 6 7	
Я довольно мало общаюсь с людьми; у меня немного знакомых.					1 2 3 4 5 6 7	
Обычно я чувствую, что могу свободно высказывать свои мысли и мнения.					1 2 3 4 5 6 7	
Людей, с которыми я регулярно общаюсь, я считаю своими друзьями.					1 2 3 4 5 6 7	
В последнее время мне удаётся учиться чему-то новому и интересному.					1 2 3 4 5 6 7	
В повседневной жизни мне часто приходится делать то, что мне велят.					1 2 3 4 5 6 7	
Люди, которые присутствуют в моей жизни, заботятся обо мне.					1 2 3 4 5 6 7	
Почти каждый день я чувствую удовлетворение от хорошо					1 2 3 4 5 6 7	

выполненного дела.							
Люди, с которыми я общаюсь каждый день, обычно считаются с моими чувствами.	1	2	3	4	5	6	7
В жизни у меня не так уж много возможностей показать, на что я действительно способен(на).	1	2	3	4	5	6	7
Довольно мало людей, с которыми я близок (близка) по-настоящему.	1	2	3	4	5	6	7
Я чувствую, что в целом могу быть самим (самой) собой в моей повседневной жизни.	1	2	3	4	5	6	7
Кажется, я не особенно нравлюсь людям, с которыми регулярно общаюсь.	1	2	3	4	5	6	7
Часто я чувствую, что мало на что способен (способна).	1	2	3	4	5	6	7
У меня не так много возможностей самому (самой) принимать решения о том, как мне действовать в повседневной жизни.	1	2	3	4	5	6	7
Люди обычно достаточно дружелюбны по отношению ко мне.	1	2	3	4	5	6	7

Буквой R обозначены обратные пункты, ответы на которые необходимо инвертировать (перевести из шкалы 1 2 3 4 5 6 7 в шкалу 7 6 5 4 3 2 1 путем перекодирования или вычитания из 8). Затем балл по каждой шкале рассчитывается как среднее по входящим в нее пунктам:

Автономия: 1, 4(R), 8, 11(R), 14, 17, 20(R).

Компетентность: 3(R), 5, 10, 13, 15(R), 19(R).

Связность: 2, 6, 7(R), 9, 12, 16(R), 18(R), 21.

Список використаних джерел:

1. Basic Psychological Needs Scale. [Електронний ресурс] / E. Deci, R. Ryan та ін. Режим доступу: <http://www.selfdeterminationtheory.org/basic-psychological-needs-scale>.
2. Differentiating Autonomy From Individualism and Independence: A Self-Determination Theory Perspective on Internalization of Cultural Orientation and Well-Being [Chirkov V., Ryan R.M., Kim Y., Kaplan U.] // *Journal of Personality and Social Psychology*. 2003. Vol. 84, № 1. P. 97-110.
3. Koestner R., Losier G. F. Distinguishing reactive versus reflective autonomy. *Journal of Personality*. Vol. 64. 1996. P. 465-494.
4. Ryan R. M., Deci E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // *American Psychologist*, Vol. 55 (1). 2000. P. 68-78.
5. What is satisfying about satisfying events? Testing 10 candidate psychological needs [Sheldon K. M., Elliot E. J., Kim Y., Kasser T.] // *Journal of personality and social psychology*. – 2001. – Т. 80. – №. 2. – P. 325-339.
6. Леонтьев Д. А., Осин Е. Н. Методологические и методические вопросы эмпирического изучения личностного потенциала // *Личностный потенциал: структура и диагностика* / под ред. Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2011. – С. 404–223.
7. Осин Е. Н. Измерение позитивных и негативных эмоций: разработка русскоязычного аналога методики PANAS // *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2012. Т. 9, № 4. С. 91-110.

8. Осин Е. Н., Леонтьев Д. А. Апробация русскоязычных версий двух шкал экспресс-оценки субъективного благополучия // Материалы III Всероссийского социологического конгресса. – М. : Институт социологии РАН; Российское общество социологов, 2008.

9. Удовлетворение базовых психологических потребностей как источник трудовой мотивации и субъективного благополучия у российских сотрудников / [Осин Е. Н., Сучков Д. Д., Гордеева Т. О., Иванова Т. Ю.] // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2015. – № 4 (в печати).

10. Шевеленкова Т. Д., Фесенко Т. П. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования) // Психологическая диагностика. – 2005. – № 3. – С. 95-121.

УДК 159.922.27

С.Є. Яцишин

ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ТА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

В статті розглядається питання основних психосоціальних факторів, що провокують розвиток соціальної дезадаптації та девіантної поведінки в юнацькому віці.

Ключові слова: юність, соціальна дезадаптація, девіантна поведінка, студент, фактори соціальної дезадаптації.

Вивчення та аналіз індивідуальних особливостей дезадаптації студентів, з'ясування природи та механізмів їх виникнення, розробка програми психологічної допомоги – одна із актуальних проблем психології вищої школи.

Соціальна дезадаптація студентів викликає порушення поведінки, пізнавальної та емоційно-почуттєвої сфер особистості, створює несприятливі умови для формування професійної свідомості майбутнього фахівця. Особливої гостроти проблемі дослідження додає те, що дезадаптивна поведінка часто перероджується у девіантну, делінквентну, регресивну або суїцидальну поведінку. Це, в свою чергу, справляє значний деструктивний вплив на навчальний процес, соціальну реалізацію, самоактуалізацію та професійне становлення студента.

Метою нашої статті є визначення психологічних особливостей юнацького віку, виділення психологічних умов виникнення соціальної дезадаптації серед студентської молоді. Визначення основних факторів,

УДК 378.4(082):159.9

ББК 74.58

В53

Рецензенти:

О. П. Сергєнкова,

доктор психологічних наук, професор

В. М. Шмаргун,

доктор психологічних наук, професор

Редакційна колегія:

Г. К. Радчук,

доктор психологічних наук, професор (відповідальний редактор);

Т. В. Дуткевич,

кандидат психологічних наук, професор (заступник відповідального редактора);

О. В. Савицька,

кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар);

Н. П. Панчук,

кандидат психологічних наук, доцент;

В. І. Співак,

кандидат психологічних наук, доцент;

В. М. Федорчук,

кандидат психологічних наук, доцент.

*Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 11 від 26 листопада 2015 р.)*

В53 Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Психологічні науки. / [редкол.: Г.К. Радчук відп. ред. та ін.]. — Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. — Вип.7. — 208 с.

ISBN 978-617-681-107-7

У науковому виданні вміщені статті, науковців, науково-педагогічних працівників, практикуючих психологів, аспірантів, що відображають результати їх теоретико-експериментальних досліджень в царині психології. Авторами статей є представники наукових і освітніх закладів України та найближчого зарубіжжя.

Видання адресоване науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, педагогам, психологам закладів освіти та студентам вишів.

ISBN 978-617-681-107-7

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ №14578-3549 ПР від 11.11.2008 р.

УДК 378.4(082):159.9

ББК 74.58

© К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2015